

consider those forms of interference into such activity, which are not limited to the influence in various forms but involve illegal participation in the activities which only a law enforcement officer is authorized to carry out. The elaborated interpretation of the notion promotes the unification of terminology used in the Special Chapter of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: interference, a law enforcement official, system, criminal-legal counteraction, criminal-legal qualification.

УДК 343.985.7

О. Батюк

Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених у пенітенціарних установах

Наукова стаття містить положення, в яких автор визначає поняття «спеціальні знання» що застосовуються при розслідуванні злочинів вчинених в пенітенціарних установах; характеризує форми спеціальних знань, що застосовуються при розслідуванні злочинів в пенітенціарних установах та пропонує шляхи удосконалення тактики їх застосування у формі провадження окремих криміналістичних експертиз. Автор доходить висновку, що поняття «спеціальні знання» у даний час носить дискусійний характер. На думку автора, при розкритті та розслідуванні злочинів, вчинених у пенітенціарних установах, спеціальні знання використовуються у двох формах: процесуальній і непроцесуальній. Основна мета застосування як процесуальної, так і непроцесуальних форм спеціальних знань у пенітенціарній установі полягає у своєчасному отриманні слідчим від експерта криміналістично значимої інформації, що дозволяє правильно обрати порядок, час і місце проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, підібрати склад учасників, науково-технічні засоби, обрати тактичні прийоми і правильно зорієнтуватися в обстановці, що склалася.

Ключові слова: злочин, пенітенціарна установа, спеціальні знання, криміналістичні експертизи.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблемам розкриття і розслідування злочинів вчинених в пенітенціарних установах у криміналістиці приділена не значна увага, однак результати наукових пошуків далеко не завжди є відомими широкому загалу практичних працівників та вчених у зв'язку з недосконалою організацією поширення наукових досягнень. Так, з матеріалами дисертаційних та монографічних досліджень має можливість ознайомитися лише обмежене коло практичних працівників і вчених, такий стан ускладнює використання науково обґрунтованих теоретичних положень і практичних рекомендацій, які містяться в таких рукописах та виданнях. Проте, необхідність використання спеціальних знань в умовах сьогодення викликає не аби який інтерес як на теоретичному рівні так і на емпіричному, особливо практичними працівниками правоохоронних органів які здійснюють діяльність з досудового розслідування злочинів що вчиняються в пенітенціарних установах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичну основу дослідження проблеми використання спеціальних знань склали фундаментальні роботи, Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, В. В. Бірюкова, В. І. Галагана, І. В. Гори, А. В. Іщенко, Н. С. Карпова, Н. І. Клименко, І. І. Когутича, О. Г. Колба, В. А. Колесника, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. В. Лисенка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. О. Образцова, М. В. Салтевського, А. В. Старушкевича, П. В. Цимбала, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура та інших вчених. Проте, зауважимо, що наукових досліджень які б розкривали питання використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів вчинених в пенітенціарних установах не має. Саме це визначає необхідність та актуальність такого дослідження.

Метою даної наукової статті є визначення поняття та характеристика форм застосування спеціальних знань при розслідуванні злочинів в пенітенціарних установах.

Відповідно до визначеної мети наукової статті, **завданнями** є: визначення поняття «спеціальні знання» що застосовуються при розслідуванні злочинів в пенітенціарних установах, характеристика

форм спеціальні знання, що застосовуються при розслідування злочинів в пенітенціарних установах та вироблення пропозицій щодо удосконалення тактики використання спеціальних знання, у формі провадження окремих криміналістичних експертиз, що застосовуються при розслідування злочинів в пенітенціарних установах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глумачення терміна «спеціальні знання» у новому кримінально-процесуальному законодавстві України відсутнє, що відповідно визначає необхідність внести свої пропозиції по визначенню його змісту. Судово-слідча практика свідчить, що за останні три років, які пройшли з моменту прийняття нового КПК України (2012 р.), практично кожна наукова публікація, присвячена питанням участі в кримінальному процесі експертів і спеціалістів, розпочиналася з дослідження питань визначення правової термінології «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання». Невизначеність у трактуванні даних термінів зберігається і сьогодні, тому, перш ніж перейти до дослідження характеристики форм та видів спеціальних знань, які використовуються під час розслідування злочинів, вчинених в пенітенціарних установах, варто визначити сутність терміна «спеціальні знання».

В українській мові глумачення терміна «знання» і «пізнання» дається вузько, без вказівки на їх особливості. І в тому, і в іншому випадку поняття обох цих термінів як би виходить із самого себе, тобто «пізнання» – це знання, а «знання» – це пізнання. Так, наприклад, в «Глумачному словнику» термін «знання» позначає «сукупність відомостей з якої-небудь галузі», «пізнання дійсності, в окремих її проявах і в цілому» [1, с. 376]. Проте, варто проаналізувати думки науковців з цього питання.

Так деякі науковці зазначають, що термін «спеціальні знання» застосований у кримінально-процесуальному законодавстві в галузевому юридичному значенні для відмежування загальновідомих знань від професійних знань фахівців, які використовуються в необхідних випадках у ході розслідування злочинів» [2, с. 22].

Під спеціальними знаннями М. В. Салтевський розумів постійно удосконалювані набуті знання, вміння та навички, які використовуються в будь-якій області людської діяльності, отримані в процесі спеціальної освіти, досвіду і практичної діяльності (за винятком професійних знань осіб, що здійснюють розслідування), необхідні для швидкого і повного розкриття і розслідування злочину, а також розгляду справи в суді [3, с.184].

Професор В. Г. Гончаренко у своїй монографії зазначає, що «спеціальні знання – це знання в науці, техніці або мистецтві, застосовувані для одержання доказової інформації спеціально підготовленими особами» [4, с. 114].

Необхідно констатувати, що поняття «спеціальні пізнання» в даний час носить дискусійний характер. Цьому сприяє і відсутність законодавчого визначення поняття спеціальних пізнань, законодавець вказує лише мету і суб'єкт застосування спеціальних пізнань.

Саме тому ми пропонуємо до спеціальних криміналістичних знань, що використовуються у процесі розслідування злочинів, вчинених в пенітенціарних установах, відносити відомості про техніко-криміналістичні засоби й методи виявлення, фіксації, вилучення й дослідження матеріальних слідів злочину й інших речових доказів, застосовуваних у ході експертної, слідчої або судової діяльності, закріплені в різних матеріальних джерелах, носіях цієї інформації.

На наш погляд, спеціальні знання в розкритті та розслідуванні злочинів, вчинених у пенітенціарних установах, використовуються у двох формах: процесуальній і непроцесуальній.

Процесуальна форма застосування спеціальних пізнань регулюється нормами Кримінального процесуального кодексу. До процесуальної форми застосування спеціальних пізнань у пенітенціарній установі належать: участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях для сприяння у виявленні, вилученні, фіксації та дослідженні доказів, провадженні судових експертиз.

Непроцесуальна форма застосування спеціальних знань у кримінальному процесі – це легітимна, несуперечлива закону, але не закріплена в КПК система правил застосування спеціальних знань на початковому та наступних етапах розслідування злочину і судовому розгляді кримінальних справ. До непроцесуальної форми застосування спеціальних пізнань у пенітенціарній установі відносяться, зокрема, негласні слідчі (розшукові) дії, консультаційна діяльність фахівця та інше.

Основна мета застосування як процесуальної, так і непроцесуальних форм спеціальних знань у пенітенціарній установі полягає у своєчасному отриманні слідчим від фахівця криміналістично значимої інформації, що дозволяє правильно вибрати порядок, час і місце проведення як гласних, так і негласних слідчих (розшукових) дій, підібрати його учасників, науково-технічні засоби, обрати тактичні прийоми і правильно зорієнтуватися в обстановці, що склалася.

На наш погляд, доцільно більш детально розглянути можливість застосування спеціальних знань суб'єктами, що відіграють допоміжну, проте нерідко важливу участь при розслідуванні злочинів у пенітенціарних установах.

Спеціаліст – особа, що володіє спеціальними знаннями, яка притягається до участі в слідчих (розшукових) діях для сприяння у виявленні, закріпленні та вилученні предметів і документів, застосуванні технічних засобів у дослідженні матеріалів кримінальної справи, для постановки питань експерту, а також для роз'яснення сторонам та суду питань, що входять у його професійну компетенцію.

Процесуальна форма застосування спеціальних знань спеціалістом у пенітенціарній установі зводиться до участі спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій.

Спеціаліст при провадженні слідчих (розшукових) дій у пенітенціарній установі, як правило, залучається при огляді місця події, огляді трупа, огляді приміщень, предметів і документів, допиті, слідчому експерименті. В якості спеціаліста, найчастіше із практики розслідування злочинів, вчинених в пенітенціарних установах, виступають працівники експертних підрозділів МВС, фахівці судово-медичних експертних установ, працівники медичної служби пенітенціарного закладу [5, с. 168].

Особливо важливо залучення спеціаліста-криміналіста у пенітенціарній установі при огляді до внесення відомостей до ЄРДР, коли потрібно виявити сліди, що залишилися на місці події і своєчасно зафіксувати їх. КПК може служити процесуальною підставою для використання спеціальних знань до внесення відомостей до ЄРДР. Дана норма, на наш погляд, встановлює, що в окремих випадках, не варто зволікати, огляд повинен бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР.

Ми вважаємо, що проведення огляду місця події без залучення фахівця-криміналіста може призвести до втрати доказів чи їх джерел, що негативно вплине на розслідування злочинів у виправній установі. Із судово-слідчої практики варто навести наступний приклад. До засудженого В. на робоче місце (приміщення для оброблення м'яса) прийшов засуджений-поселенець Ш. і почав пред'являти претензії з приводу несвоєчасного повернення боргу. Переконавшись, що засуджений повернути борг не може, Ш. намагався вчинити стосовно нього насильницькі дії. В., перебуваючи у стані сильного душевного хвилювання, сокирою, призначеною обробляти м'ясо, наніс кілька ударів по голові Ш., від отриманих поранень Ш. помер на місці. Після цього В. з метою приховання слідів злочину потай виніс труп Ш., сховав у снігу і знищив сліди злочину. В цей же день було виявлено відсутність засудженого Ш., в ході перевірки вжиті заходи із розшуку засудженого, в тому числі огляд приміщень співробітниками пенітенціарної установи, результатів не дали [5, с.169].

На наш погляд в ході огляду основним завданням фахівця-криміналіста є виявлення, закріплення, вилучення доказів. Разом з тим експертом-криміналістом, з урахуванням загальних завдань огляду місця події вирішуються й інші завдання.

До таких завдань належать: надання допомоги слідчому у визначенні способу вчинення злочину і дій злочинця; виділення з усіх слідів і предметів тих, які відносяться до розслідуваної події; проведення попереднього дослідження слідів, предметів, матеріалів, речовин, імовірно залишених злочинцем, для отримання розшукової інформації; виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину; участь у підбитті підсумків огляду з метою висунення версій, спрямованих на розкриття і розслідування злочинів.

Встановлення способу злочину здійснюється спеціалістом-криміналістом за результатами виявлення і вивчення слідів на місці події. Саме ці сліди дозволяють визначити вид і характер дій, вчинених засудженим. Знання способу вчинення злочину допомагає визначити напрям пошуку інших слідів і предметів (наприклад, факт застосування засудженими вогнепальної зброї, захопленого у співробітників або виготовленого кустарним способом у пенітенціарній установі, що визначає напрям пошуку місця пострілів, гільз від патронів).

У більшості випадків злочинів, вчинених у пенітенціарній установі, з приміщень (житлової або виробничої зони) при огляді виявляється велика кількість слідів рук і ніг. Завдання спеціаліста-криміналіста, з урахуванням способу вчинення злочину та характеру дій, відібрати ті з них, які могли бути залишені злочинцем.

Ми вважаємо, що вивчення слідів і інших об'єктів на місці події та механізм їх утворення можуть дати інформацію, необхідну для розшуку «по гарячих слідах».

Фахівцем-криміналістом у ході участі в слідчих (розшукових) діях у пенітенціарній установі застосовуються засоби фіксації (фото-, кіно-, відеоапаратура, звукозаписна техніка), пошукові прилади, засоби виявлення та вилучення слідів рук, ніг та інших речових доказів. Як показує практика вивчення забезпечення пенітенціарної установи спеціальною технікою (фото-, відеоапаратура та ін), криміналістична техніка у більшості виправних установ відсутня. У випадках, коли дана техніка є у

пенітенціарній установі, співробітниками допускаються суттєві помилки при її використанні, як правило, через відсутність навичок роботи з даною технікою, списуючи при цьому провину на технічну комплектацію. Так, наприклад, показова наступна довідка, складена співробітником пенітенціарної установи, що проводив огляд місця події: «У процесі огляду місця події здійснювалося фотографування, однак зробити фотографії не представлялося можливим, так як плівка виявилася зіпсованою» [5, с. 171].

Застосовуючи фотографування для фіксації ходу слідчої дії, спеціаліст-криміналіст у пенітенціарній установі застосовує різні методи і прийоми фотозйомки, вибір яких залежить від виду слідчої дії та умов його проведення. Найбільш широко фотозйомка в пенітенціарній установі застосовується в ході оглядів на місці події, метою яких є фіксація обстановки і об'єктів, які повинні бути вивчені особою, що здійснює розслідування для виявлення слідів злочину, з'ясування інших обставин, що мають значення для кримінальної справи. Застосування фотозйомки відображається в протоколі слідчої дії. При цьому вказується модель фотоапарата, загальний вигляд місця події, вид освітлення, спосіб фотографування, кількість вироблених зйомок.

До непроцесуальної форми застосування спеціальних знань у пенітенціарній установі фахівцем відносяться консультації щодо провадження негласних слідчих (розшукових) дій.

Аналіз статистичних даних показує, що найбільш серйозними злочинами, вчиненими засудженими в пенітенціарних установах, за яким здійснюються експертні дослідження, є:

- злочини проти життя та здоров'я особи: вбивство, вбивство в стані афекту і при перевищенні меж необхідної оборони, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, що спричинило смерть потерпілого;
- незаконне придбання, зберігання, виготовлення, переробка наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- втечі і замаху на втечі з місць позбавлення волі.

Висновки. Як висновок зазначимо, що під час розслідування злочинів проти життя і здоров'я, вчинених в пенітенціарній установі, призначення і провадження експертизи має першорядне значення. Тому пропонуємо наступні тактику дій слідчого з урахуванням можливості використання спеціальних криміналістичних знань. По-перше, зауважимо, що закон визначає, що для встановлення причини смерті і характеру шкоди здоров'ю обов'язково має бути призначена експертиза. З цілком зрозумілих причин (відсутність лабораторії і спеціального устаткування) експерт не в змозі зробити у виправній установі комплексне дослідження (хімічне, психологічне і т. д.). Отже, у всіх випадках труп засудженого доцільно доставити в бюро судово-медичної експертизи. Немає сумнівів, що призначення судово-медичної експертизи трупа, як і визначення характеру шкоди, здоров'ю, повинно бути здійснено на початковому етапі розслідування.

По-друге, вважаємо, що доцільно слідчому разом з трупом представити експертові також копію протоколу огляду місця події і трупа. Користуючись довідковими таблицями, експерт буде враховувати дані, зазначені в протоколі огляду місця події, наприклад при визначенні давності настання смерті. Протокол огляду місця події та трупа на місці його виявлення важливий ще й тому, що експерт може правильно оцінити наявність і характер ушкоджень, які могли виникнути в момент транспортування трупа.

По-третє, за наявності знаряддя пошкодження може бути призначена експертиза накладення для вирішення питання: чи цим знаряддям заподіяно ушкодження? Однак в умовах пенітенціарної установи експертиза знаряддя травми за слідами накладення (волоконна одягу та іншим мікрочастинкам) не завжди може дати позитивний результат, оскільки одяг на всіх засуджених єдиного зразка, виготовлений з тканини в основному одного сорту і якості, тому використовувати ознаки волокон одягу для вирішення цього питання важко. У разі, якщо потерпілим виявляється співробітник пенітенціарної установи або засуджені в колоніях-поселеннях, експертиза накладення дає позитивний результат.

Джерела та література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінськ: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
2. Циркаль В. В. Тактика производства следственных действий с участием специалистов: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. В. Циркаль. – К., 1984. – 226 с.
3. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) / М. В. Салтевский. – К.: Кондор, 2005. – 586 с.
4. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве: монограф. / В. И. Гончаренко. – К.: Вищ. шк., 1980. – 160 с.

5. Батюк О. В. Теорія і практика використання спеціальних знань та техніко-криміналістичне забезпечення розслідування окремих видів злочинів вчинених в пенітенціарних закладах: монографія / О. В. Батюк. – Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2013. – 320 с.

Батюк А. Использование специальных знаний при расследовании преступлений, совершенных в пенитенциарных учреждениях. Научная статья содержит положения, в которых автор определяет понятие «специальные знания», применяемые при расследовании преступлений, совершенных в пенитенциарных учреждениях. Автор характеризует формы специальных знаний, применяемые при расследовании преступлений в пенитенциарных учреждениях и предлагает пути совершенствования тактики их применения в форме производства отдельных криминалистических экспертиз. Автор приходит к выводу, что понятие «специальные знания» в настоящее время носит дискуссионный характер. Этому способствует и отсутствие законодательного определения рассматриваемого понятия, законодатель указывает только цель и субъекта применения специальных познаний. По мнению автора, при раскрытии и расследовании преступлений, совершенных в пенитенциарных учреждениях, специальные знания используются в двух формах: процессуальной и непроцессуальной. Основная цель применения как процессуальной, так и непроцессуальных форм специальных знаний в пенитенциарном учреждении заключается в своевременном получении следователем от эксперта криминалистически значимой информации, позволяющей правильно выбрать порядок, время и место проведения гласных и негласных следственных (розыскных) действий, подобрать состав участников, научно-технические средства, выбрать тактические приемы и правильно сориентироваться в обстановке.

Ключевые слова: преступление, пенитенциарное учреждение, специальные знания, криминалистические экспертизы.

Batiuk O. Use of Specialized Knowledge in Investigation of Crimes Committed in the Penitentiary Institutions. The article tackles several important issues concerning the crimes committed in the penitentiary institutions. The emphasis is laid on the definition of the notion «specialized knowledge» applicable in the investigation of crimes committed in the penitentiary institutions. The author describes the main types of such knowledge and suggests effective ways of improving the tactics of its application in conducting certain criminological expertise. The author concludes that the notion «specialized knowledge» is rather controversial. One of the reasons is lack of a legislative definition of the concept under discussion. Legislator only specifies the purpose and subject of the use of specialized knowledge. In author's opinion in the course of investigation of crimes committed in the penitentiaries «specialized knowledge» is used in two forms: procedural and non-procedural. The main aim of application of specialized knowledge in both procedural and non-procedural form is receiving from an expert criminalistically meaningful information on time, allowing to choose the sequence, time and place of conducting overt and covert investigation, select the participants, scientific and technical aid, to choose tactical methods and be properly oriented in the situation.

Key words: crime, penitentiary institutions, specialized knowledge, criminological expertise.

УДК 351.741(477)

П. Біленчук, А. Ярмолюк

Нове Законодавство України про Національну поліцію і поліцейську діяльність. Яким йому бути?

В статті системно розкривається історіографія створення кодексів як в Україні, так і в інших країнах світу, а також наголошується на тому, що реформа системи органів правопорядку в Україні повинна отримати ефективне законодавче оформлення не в звичайному законі, а в Поліцейському кодексі України. Концептуальні засади реформування системи правоохоронних органів повинні виходити з того, що співробітники поліції є безпосереднім обличчям держави; необхідно прагнути закласти в законодавство такі світоглядні правові підвалини, які б сприяли формуванню високого рівня довіри громадян до поліції. Також потрібно зробити процес проходження служби поліцейського та його кар'єрного зростання прозорим і об'єктивним.